

STAROSLOVANSKI GROBOVI V BREZJU PRI ZREČAH

PAHIČ STANKO

Pokrajinski muzej, Maribor

V povojnih letih so bili na vrtu parc. 531/5, k. o. Brezje pred hišo Gorenjakovih v Brezju št. 13 odkriti ostanki človeških kosti. Da bi preveril najdišče je Pokrajinski muzej v Mariboru leta 1954 sondiral ta prostor in odkril štiri skeletne grobove kot očiten del večjega grobišča. Načrtna izkopavanja v letu 1955 so odkrila 40 grobov, torej skupno 44, medtem ko jih je nekaj na mestu, kjer ni bilo mogoče kopati ali kjer je bilo grobišče že uničeno, približno deset, ostalo neugotovljenih. Ker pripadajo grobovi antičnemu in zgodnj srednjeveškemu obdobju, so tu kot izvaleček iz celotnega poročila obravnavani le zanesljivo ugotovljeni staroslovanski deli grobišča.

Grobišče leži na prevalu apnenčastega grebena z Brinjevo goro ob jugovzhodnem Pohorju v nadmorski višini 540 m, torej 140 m nad Dravinjsko dolino z Zrečami na zahodu in 170 m nad Oplotniško kotlino na vzhodu. Preval z odličnim razgledom proti Celjski kotlini in na Dravinjske gorice je bil naseljen že v neolitsko-eneolitskem obdobju ter je imel gomilo iz srednje bronaste dobe, tako da predstavlja star naselitveni prostor tik pod prav tako v prazgodovini in antiki naseljeno Brinjevo goro. Toda medtem ko lahko antične grobove brez pridržka pripisujemo antičnemu zaselku na Brinjevi gori, nam za zgodnj srednjeveško obdobje tam manjka ustreznih najdb.

Na grobiščnem prostoru, 25×40 m veliki polici ob vznožju grebena na zahodni strani prevala je bilo med antičnimi grobovi, ležečimi v skoraj vseh smereh, zanesljivo ugotovljenih le osem staroslovanskih. Ti so ležali v dveh dozdevnih skupinah v severnem in južnem delu grobišča, v prvi v glavnem podolž eden za drugim, v drugi pa v dozdevni vrsti. Grobne jame se po obliki in velikosti niso razlikovale od poprejšnjih antičnih ter so bile prav tako vkopane v apnenčast grušč in skalno podlago, le da so bile večje in globlje. To je imelo svoj vzrok deloma tudi v večji rasti staroslovanskih prebivalcev, katerih skeleti so v grobovih dosegali dolžino od 1,7 do 1,95 m proti 1,5 do 1,7 pri antičnih. Grobovi so bili izkopani ne oziraje se na poprejšnje, tako da so zgodnj srednjeveške grobne jame štirikrat uničile dele antičnih. Dve grobni jami sta imeli strnjeno oblogo iz apnenčastih lomljencev, vendar le ob mrtvečevi desni strani, medtem ko so v drugih grobovih bili ob stenah le raztreseni kamni. Dna grobnih jam so bila izravnan s tanko plastjo apnenčastega grušča, sledov lesenih krst pa ni bilo. V nasprotju z antičnimi so bili staroslovanski grobovi orientirani bolj enotno, in sicer štirje v smeri Z—V z odkloni 4 do 11° (grobovi 3, 29, 38, 39),

drugi štirje pa v približni smeri ZSZ—VJV, ki je v bistvu le za 20—30° odklonjena Z—V smer (grobovi 7, 13, 23, 24). Ti dve smeri pa sta bili tudi pri antičnih grobovih najštevilnejši in sta nekako prilagojeni legi grobišča na polici pod grebenom.

Skeleti so ležali v iztegnjeni hrbtni legi, z rokami ob telesu, le dvakrat je bila v grobovih 7 in 29 leva roka premaknjena pod kolk oziroma proti trebuhu, vendar podobno kot nekoliko premaknjene kosti nog in lobanje najbrž le zaradi sesedanja zemlje. Tako sta tudi mandibuli v grobovih 7 in 24 ležali preveznjeni na desni oziroma levi strani prsi 10 cm stran od lobanje. Brez antropološke analize je težko grobove opredeliti po spolu le po pridevkih in dolžini skeleta, tako da bi grobovi 7, 24, 29, 38 in 39 imeli verjetno moške, grob 3 pa ženski pokop, medtem ko je bil v grobu 23 pokopan otrok. Razločevanje spola po pridevkih je otežkočeno, ker so bili lonci (v petih od osmih grobov) in železni noži (v sedmih grobovih) pridejani očitno tako moškim kot ženskam. Poleg teh pridevkov so bili odkriti železna ost puščice v grobu 24, železni pasni sponi v grobovih 24 in 38, železna ostroga v grobu 7, železna pasna obloga v grobu 7, srebrn prstan, koščena cevka in koščen glavnik v grobu 38 ter steklen biser v grobu 23, v grobu 3 pa tudi glinasto vretence. V treh grobovih so ležale tudi ptičje kosti pri nogah, v četrtem pa pri glavi.

Vsi zanesljivo ugotovljeni staroslovanski grobovi so imeli pridevke: grobova 7 in 38 po pet, trije grobovi po tri, dva po dva ter grob 23 samo enega. Teoretično bi bilo možno pripisati zgodnjem srednjeveškemu obdobju še katerega izmed ZSZ—VJV usmerjenih grobov brez pridevkov ali katerega izmed enako usmerjenih grobov z antičnimi novci, vendar bi bilo to tvegano, ker je bilo enako usmerjenih tudi precej grobov z več antičnimi pridevki, novci pa se pojavljajo v enaki legi tudi v zanesljivo antičnih grobovih. Ker pa je število tudi teh grobov zelo nizko, obdrži nadpovprečno visok odstotek grobov s pridevki svoj pomen. Druga značilnost je precejšnja izenačenost pridevkov po grobovih, ne le po številu, temveč tudi po vrsti predmetov ne glede na spol pokopanega. Prav posebno pozornost pa zbuja odsotnost ženskega nakita, saj razen prstana v grobu 38 sploh ni bilo odkritih tistih predmetov, ki so za staroslovanske grobove najznačilnejši, obsenčnikov in uhanov. Ta pojav, ki bi ga bilo težko prepričljivo razložiti, postavlja grobove v Brezju v domala edinstven položaj. Čeprav gre po številu grobov za zelo majhno skupnost, morebiti le za eno ali dve družini in če presojamo keramiko in železne predmete kot domače izdelke v zaselku ali ožjem okolišu, si le težko predstavljamo, da iz zunanjih razlogov niso našli poti semkaj obsenčniki, pač pa srebrn prstan in celo tako redek predmet, kot je koščen glavnik.

Po grobovih so bili odkriti v Brezju naslednji predmeti:

grob 3: lonec, nož, vretence;

grob 7: lonec, nož, kresilo, ostroga in okov;

grob 13: lonec, nož ter ptičje kosti;

grob 23: steklen biser; otroški grob;

grob 24: nož, ost puščice, pasna spona;

grob 29: lonec, nož, kresilo ter ptičje kosti;

grob 38: nož, kresilo, pasna spona, prstan, glavnik, koščena cevka ter ptičje kosti;

grob 39: lonec, nož ter ptičje kosti.

Keramika je zastopana v grobovih za slovenske razmere nenavadno številno in je tako hkrati glavni označevalec staroslovanskega značaja teh grobov. Od petih loncev sta bila le dva cela položena v grob, in sicer v grobu 7 ob desnem boku, v grobu 39 pa ob stopalu desne noge. Drugi trije lonci so bili razbiti pred pokopom in črepinje položene v grob: v grobu 3 deloma ob desni roki, deloma pa v zasipu ob glavi in drugod, v grobu 13 ob desni roki in v grobu 38 levo pri glavi in v gornjem delu prsi. Videti je, kot da bi bilo polaganje razbitih loncev v navadi bolj kot polaganje hrane v loncu, kar je spet drugače kot npr. pri Turnišču, najdišču z doslej največjim številom posod v grobovih. Če lega loncev v grobovih res nič ne pomeni, pa je potrebno poudariti, da so bili vsi lonci iz Brezja izdelani še prostoročno, po videzu sestavljeni iz masivnejšega dna, nepravilno oblikovanih sten in pošev izvihanega roba, ki edini kaže sledove vodoravnih izglajevanj. To in znaki na dnu posod, večinoma plitki odtisi krogov in enkrat plastičnega gumba, pa bi govorilo za uporabo preprostega kolovrata ali vsaj ploščice, kot je bilo ugotovljeno tudi pri sorodnih posodah s Turnišča in Ptujkega gradu. Po tehniki izdelave lonci iz Brezja potrjujejo doslej znano podobo: izdelani so iz gline, mešane z grobimi zrnci peska in celo s sljudo, črnikasto ali sivo pečeni ter zlasti znotraj večkrat precej porozne površine, kar izvira najbrž od uporabe apnenčevega peska. Po obliki so jajčasto ovalni, deloma oblega, deloma pa bolj koničnega profila z obodom v gornjem delu. Razen lonca v grobu 7, ki ima edini poudarjen nizek vrat ter močno izvihan zaobljen rob, so poševni robovi vselej ravno odrezani. Na dvomljivo vrednost kronološkega opredeljevanja grobov po keramiki je pri najdbah iz Turnišča opozarjal že J. Korošec, zato tudi pri loncih iz Brezja ne kaže ugotavljati kaj več kot nedvomno — zlasti v primerjavi z najbližjim Turniščem — starinski značaj te keramike, ki bi sodila, dokler nimamo na razpolago točnejših kronoloških meril, najkasneje v IX. stoletje, morebiti pa je še nekoliko starejša.

Med železnimi predmeti prevladujejo noži, najdeni v sedmih grobovih, in sicer v grobovih 3 in 7 ob desni strani pasu, v grobovih 13 in 38 v isti legi na levi strani, v grobovih 24 in 29 pri levem oziroma desnem kolenu, v grobu 39 pa med stegnenicama. Oblike nožev so v glavnem enotne in standardne: ploščat ali koničen trn, raven hrbet in proti konici zaobljeno rezilo, dolžina od 10,3 do 21,2, največkrat okrog 15–17 cm. Pri nožu iz groba 29 je opazna tudi vdolbina za odtok krvi. Noži so navadno pridevek obeh spolov, vendar ne moremo z gotovostjo trditi, kdaj so pomenili tudi orožje, in njihov kronološki pomen je neznaten.

Kresila se redno družijo z nožem, vendar nobenkrat niso ležala skupaj z njim, temveč v grobovih 7 in 29 ob levi roki, oziroma pod njo, v grobu 38 pa ob desni stegnenici. Kot grobni pridevek niso kresila v Sloveniji nobena posebna redkost, njihovo čisto obliko pa kaže ohranjen primer v grobu 29, ki ima ob strmeh trikotnem jezičku še ohranjena zavita konca, kar ga tudi loči od Dinklagejevih »merovinških« tipov. Tudi kresila niso

noben kronološki indikator, med osmimi grobovi v Brezju pa so v primeri z drugimi najdišči pogostna najdba.

Ostroga v grobu 7 je ležala v družbi z nožem in kresilom — simbolično? — ob desnem kolenu. Po obliki se bistveno ne loči od ostrog s Ptujskega gradu ali iz Starega trga: ima dolg koničen trn, ravna in dolga ramena, na koncu pa široke ploščice z dvema ravnima in dvema obloma stranicama, ki imata sledove šestih zakovic ob straneh. Razširjenost teh najdb je orisal že J. Korošec, medtem ko je o poreklu težje reči kaj določnejšega. Med druge železne najdbe sodita še pasni sponi iz grobov 24 in 38 (prva ob levi stegenici, druga v desni roki) in sta različne oblike. Oglata je bila najdena zraven noža ob levi nogi, druga je bila obla. Mnogo redkejša je ost puščice iz groba 24, kakršne presoajo zaradi krile in tulca, zlasti če je tordiran, kot mlajše najdbe.

Bronast prstan iz groba 38, kjer je bil najden na levi roki, sodi sicer med pogostne najdbe, vendar je tip iz pločevine razmeroma redek in z rombično razširjenim srednjim delom znan zlasti z Bleda. Vendar tudi prstan kot glinasto vretence v grobu 3 ter jagodasto razčlenjen steklen biser v grobu 23 nista kronološko zanimiva pridevka.

Koščen glavnik v grobu 38 se v Sloveniji redko pojavlja in je le v podobni obliki znan doslej iz Roj pri Moravčah in v dveh fragmentiranih primerih z Bleda. Prvega je K. Dinklage skušal datirati v VIII. stoletje kot »tipičnega naslednika merovingških nemških glavnikov«, ob drugih dveh pa J. Kastelic le omenja njihovo veliko »časovno in krajevno razširjenost« ob naštevanju bavarskih in panonskih najdišč. Ne da bi se spuščal v podroben pregled takih najdb na najdiščih širše sosesčine, bi kazalo poudariti predvsem eno, da gre za predmet, kakršen se pojavlja že v bolj zgodnjih stoletjih na neslovanskih najdiščih, tu npr. najbliže Rifniku in tako ne glede na verjetno tradicijo dopušča možnost starejšega datiranja grobišč; za to govori tudi izredna gostota pridevkov v grobovih, ki so bili v X. stol. že precej redkejši. Do neke mere izjemna je obojestranska obloga glavnikovih zob, ki je okrašena z več pasovi prečno vrezanih črtic in predstavlja skupaj s prečnima krajcema, na katere je z železnimi žebeljčki pritrjena, neke vrste etui. V grobu 38 je ob kresilu ležala tudi 8 cm dolga cevka iz cevaste kosti z luknjicama na enem koncu, katere pomen ni bil ugotovljen.

Ptičje kosti, najdene v fragmentih v različnih legah (v grobu 13 pri vznožju nog, v grobovih 29 in 38 pri spodnjem delu leve noge in v grobu 39 desno ob glavi) najbrž tudi tu pomenijo le ostanke pridejane hrane ali pogrebne pojedine, kot je bil to drugod običaj.

Po kultu in najdbah staroslovanski grobovi v Brezju v bistvenem le potrjujejo dosedanje poznavanje zgodnesrednjeveških grobišč v Sloveniji in njeni okolici. Hoteni ali naključni izbor mesta pokopavanja na antičnem objektu ima ravno v severni Sloveniji največ primerjav. Proti približno štiridesetim antičnim grobovom, ki bi ustrezali manjšemu zaselku na Brinjevi gori, predstavlja osem ali morebiti nekaj več staroslovenskih grobov še manjšo in tudi kratkotrajnejšo naselitveno enoto. Gostota najdb v grobovih govori že sama po sebi za bolj zgodnji čas, ki ga potrjuje med najdbami še najbolj izrazito keramika, vendar ga lahko za sedaj le okvirno opredelimo s poznim VIII. oziroma zgodnjim IX. stoletjem. Očitno doma izdelani lonci so oblikovno trdno zasidrani v splošni staroslovanski lon-

čarski tvornosti v jugovzhodnih Alpah, odkoder imamo doslej največ in najbližje primerjave na ptujskem področju. Železni predmeti so prav tako splošno in časovno manj otipljivo blago staroslovanske dobe, vendar jim kraja izdelovanja še ni mogoče ugotoviti. Zanimivo je, da kljub očitno še spoznavnim ostalinam antičnega zaselka na Brinjevi gori v grobovih ni opaziti kake kulturne dediščine, kolikor nočemo pripisovati zgodnjemu srednjemu veku katerih izmed bolj ali manj zanesljivih antičnih grobov. Stična točka med obema obdobjema bi bila tako za sedaj — če ne upoštevamo starejših korenin predmetov, kakršni so npr. kresila ali glavniki, kar pa velja tu bolj v splošnem kot konkretnem smislu — predvsem isto mesto pokopavanja, pri čemer bi bilo treba šele raziskati, ali gre pri tem tudi za isto seliščno izhodišče. Še najbolj se grobovi v Brezju ločijo od drugih staroslovanskih grobišč v Sloveniji po odsotnosti sicer splošnega in tipičnega nakita, morebiti bi jo smeli poskušati razložiti z navidezno odsotnostjo ženskih grobov, kolikor ni bil značaj katerega izmed še neopredeljenih ženskih grobov po pridevkih bolj moški. Toda v tem primeru se uganka le prenese na drug problem: kje so bile pokopane tu ugotovljenemu moškemu prebivalstvu pripadajoče ženske? Normalna oprema grobov in pisan izbor pridevkov, a tudi lega grobov na antičnem grobišču nikakor ne potrjuje možnosti, da bi bili tod pokopani v nekem morebitnem spopadu padli bojvniki. Že lega grobov na kontinuirano poseljenem področju priča za ponovno naseljen že nekoč kultiviran naselitveni prostor, kot je za staroslovansko naselitev značilno. V tem smislu nudi Brezje samo nove, še ne do kraja proučene podatke.

ZUSAMENFASSUNG

Altslowische Gräber in Brezje bei Zreče

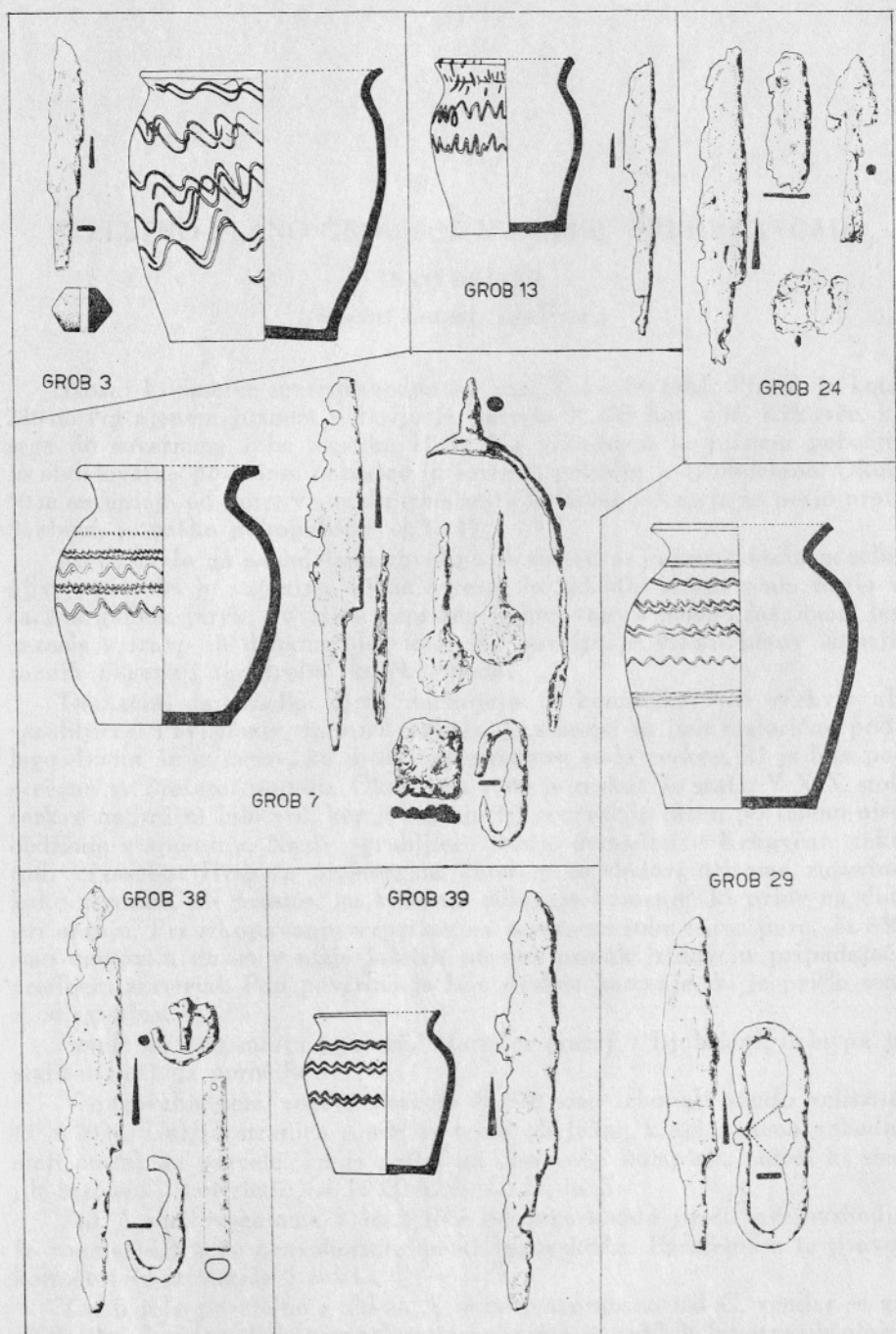
Der Autor beschreibt die altslowischen Gräber, die auf der antiken Skelettgrabstätte im Weiler Brezje westlich unterhalb der urgeschichtlichen und antiken Ansiedlung auf Brinjeva gora im oberen Dravinjatal entdeckt worden sind. Während der Ausgrabungsarbeiten in den Jahren 1954–55 wurden dort unter 44 Gräbern auch acht verlässlich altslowische Beerdigungen festgestellt, u. zw. in zwei vermutlichen Gruppen im Nord- und im Südteil der Grabstätte in der Parzelle 531/5 der Katastergemeinde Brezje, vor Gorenjaks Haus in Brezje Z. 15. Die Grabgruben dieser Beerdigungen haben teilweise antike Gräber beschädigt, ohne sich im übrigen wesentlich von diesen zu scheiden; sie waren größer und tiefer, in zwei Fällen mit Steinen belegt, und ziemlich einheitlich orientiert, nämlich vier Gräber west-östlich mit Abweichungen von 4 bis 11° und vier Gräber WNW–OSO = lich, ebenso wie die meisten antiken Gräber.

Die altslowischen Skelette waren länger als die antiken (1,70–1,95 m), lagen ausgestreckt auf dem Rücken mit den Armen den Leib entlang, und wahrscheinlich waren deren fünf männlich, mindestens eines weiblich und mindestens eines von einem Kind. Alle hatten Beigaben: eines hatte sechs, zwei je vier, zwei je drei, zwei je zwei Gegenstände und eines nur einen Gegenstand. Der Autor läßt die Möglichkeit zu, daß jenem Zeitabschnitt auch noch das eine oder andere der son-

stigen Gräber ohne Beigabe mit ähnlicher Bestattungsorientierung angehört, doch kann der Autor das nicht mit Sicherheit entscheiden. Bei der jetzigen Anzahl altslawischer Gräber ist die überdurchschnittliche Zahl von Gräbern mit Beigaben sehr bemerkenswert, ferner die beträchtliche Ausgeglichenheit der beigegebenen Gegenstände und die Abwesenheit des typischsten altslawischen Schmuckes — Schläfenringe und Ohrringe.

Die Beigaben waren: *Grab 3*: Topf, Messer, Spinnwirtel; *Grab 7*: Topf, Messer, Feuerstein, Sporn; *Grab 13*: Topf, Messer, (Vogelknochen); *Grab 23*: Glasperle; *Grab 24*: Messer, Pfeilspitze, Gürtelschnalle und Beschlag; *Grab 29*: Topf, Messer, Feuerstein, (Vogelknochen); *Grab 38*: Messer, Feuerstein, Gürtelschnalle, Ring, Kamm, beinerner Köcher, (Vogelknochen); *Grab 39*: Topf, Messer, (Vogelknochen).

Die Keramik ist von typisch frühaltslawischem Aussehen (schlanke handgefertigte Töpfe mit Wellenlinien und Kreisabdrücken auf dem Boden) und der Autor datiert sie ins späte VIII. oder die erste Hälfte des IX. Jh. In die Gräber wurden nur zwei ganze Töpfe gelegt, die restlichen drei waren mit Absicht zer schlagen und jeder lag an einer anderen Stelle neben dem Skelett. Verschieden gelagert waren auch die Eisenmesser — sieben an der Zahl —, im großen ganzen von einheitlicher, normaler Gestalt. Die drei Feuersteine, in verschiedenen Lagen vorgefunden, zeigen jüngere Formen, der vereinzelte Sporn ist ein Nietensporn und war augenscheinlich eine symbolische Beigabe. Von Normalgestalt sind auch beide Gürtelschnallen; seltene Funde sind die Pfeilspitze und der eiserne Gürtelbeschlag. Desgleichen eine Seltenheit ist der beinerne Kamm mit Schutzumkleidung (Etui) merowingischen Typs, mehr noch als chronologisch dadurch interessant, daß er in dieses bescheidene Gebirgsdorf seinen Weg gefunden hat. Zeitlich ausdruckslos sind auch die übrigen Funde: ein schlichter Beinköcher, ein Bronzering mit rhombisch verbreitertem Mittelteil, eine beerenförmig gegliederte Glasperle von blauer Farbe und ein bikonischer Spinnwirtel.

Brezje pri Zrečah. Staroslovanske grobne najdbe — Altslawische Gräberfunde